

نقدی بر کتاب درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی

امیرصادق نقشینه*

چکیده

در زمینه باستان‌شناسی میدانی کتاب‌های بسیاری در سطح جهان نگاشته شده است، ولی تعداد کتاب‌های منتشر شده در این باره در ایران چندان زیاد نیست. یکی از کتاب‌هایی که در این حوزه در ایران منتشر شده *درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی* نوشته پیترو ال. دروت و ترجمه حجت دارابی است. این کتاب به‌عنوان یک کتاب درسی دانشگاهی برای درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» در رشته باستان‌شناسی منتشر شده است، ولی تمامی مباحث مطرح در این درس را شامل نمی‌شود. از نقاط قوت این کتاب آسان و مختصر بودن و همچنین طرح مباحث مربوط به کاوش در نظامی منطقی و قابل فهم است. علاوه بر این، باید به ترجمه خوب کتاب اشاره کرد، اگرچه با انجام ویرایشی دقیق بر کیفیت آن افزوده می‌شد. مهم‌ترین نقاط ضعف کتاب کم‌توجهی به بررسی میدانی باستان‌شناسی، نداشتن ارتباطی نزدیک با مسائل باستان‌شناسی ایران و خاورمیانه و نبود برخی قسمت‌های لازم در یک کتاب درسی، هم‌چون معرفی منابع برای مطالعه بیشتر و خلاصه و جمع‌بندی از مطالب هر مبحث است. در مجموع این کتاب می‌تواند به‌عنوان یک راهنمای مختصر برای کاوش باستان‌شناسی مفید باشد، ولی به‌عنوان یک کتاب درسی کاستی‌هایی را در بر دارد.

کلیدواژه‌ها: باستان‌شناسی میدانی، بررسی باستان‌شناسی، کاوش، کتاب درسی.

۱. مقدمه

درباره هویت و چیستی باستان‌شناسی دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد (در این باره، بنگرید به دارک ۱۳۷۹: ۱۷-۴۴) و از همین رو شاید نتوان تعریفی از آن ارائه کرد که تمامی صاحب‌نظران را راضی کند، با این حال تصویری که از باستان‌شناسی در ذهن اغلب مردم و هم‌چنین اکثر باستان‌شناسان وجود دارد جدای از کاوش و مطالعات میدانی نیست. در واقع عمده داده‌هایی که در باستان‌شناسی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند و از طریق آن‌ها بر دانسته‌های باستان‌شناختی ما افزوده می‌شود از طریق فعالیت‌های میدانی و خصوصاً کاوش به دست می‌آیند. به همین دلیل است که کوشش‌های بسیاری از سوی باستان‌شناسان برای تدوین و تشریح اصول و روش‌های باستان‌شناسی میدانی صورت گرفته است. در همین راستا، از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی، که باستان‌شناسی به یک رشته علمی دانشگاهی بدل می‌شود، نوشتن کتاب‌هایی در زمینه اصول و روش‌های باستان‌شناسی و از جمله کاوش متداول می‌شود. یکی از نخستین کتاب‌هایی که در این زمینه منتشر شد روش‌ها و اهداف در باستان‌شناسی به قلم مصرشناس مشهور، پتری، بود که عمدتاً به موضوعات باستان‌شناسی میدانی می‌پرداخت (Petrie 1904). پس از آن نیز انتشار این نوع کتاب‌ها بنابر پیشرفت‌ها و ضرورت‌های جدید ادامه یافت، به طوری که بخش مهمی از کتب باستان‌شناسی در سطح جهانی به کتاب‌هایی در حوزه باستان‌شناسی میدانی مربوط می‌شوند (برای مثال: Droop 1915; Atkinson 1946; Heizer 1949; Joukowsky 1980; Roskams 2001). متأسفانه در ایران کم‌تر به نگارش یا ترجمه این قبیل کتاب‌های پایه باستان‌شناسی توجه شده، که البته در چند سال اخیر کوشش‌هایی، خصوصاً از طرف انتشارات سمت، در زمینه پرکردن این خلأ انجام گرفته است (مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: علیزاده ۱۳۸۰: فصل نهم و دهم؛ فاگان ۱۳۸۲، فصل نهم و دهم؛ طایفه قهرمانی ۱۳۸۸؛ هستر و دیگران ۱۳۹۲؛ دروت ۱۳۹۲). این دسته از کتب باستان‌شناسی در ایران هنوز کم‌تعداد و عمدتاً ترجمه هستند که ضرورت توجه بیش‌تر باستان‌شناسان ایرانی را به این حوزه می‌طلبد. البته معدود مقالاتی نیز درباره برخی از مباحث باستان‌شناسی میدانی توسط بعضی از نویسندگان ایرانی نگاشته شده‌اند که سعی در پاسخ‌گویی به نیاز جامعه باستان‌شناسی ایران به این قبیل مباحث دارند (برای مثال، علیزاده ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵؛ مجیدزاده ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، و ۱۳۷۴) ولی در مجموع انتشار کتب و مقالاتی درباره اصول و روش‌شناسی باستان‌شناسی میدانی در ایران چندان گسترده نبوده است. در این بین کتاب درآمدي بر باستان‌شناسی میدانی نوشته پیترال. دورت از جمله

کتاب‌هایی است که در این زمینه به فارسی ترجمه و منتشر شده است که در این مقاله به نقد و بررسی آن می‌پردازیم.

۲. معرفی کلی اثر و نویسنده

کتاب درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی (*Field Archaeology: An Introduction*) نوشته پیترو ال. دروت (Peter L. Drewett) و ترجمه حجت دارابی توسط سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) در تابستان ۱۳۹۲ منتشر شده است. این کتاب از طرف ناشر به‌عنوان منبع اصلی درس «روش کاوش»^۱ به ارزش چهار واحد درسی برای دانشجویان مقطع کارشناسی رشته باستان‌شناسی معرفی شده است (صفحه چهار کتاب) و نویسنده هم آن را «مدخلی آسان و ساده به باستان‌شناسی میدانی» می‌شمارد (صفحه ۴ کتاب). کتاب در ده فصل تنظیم شده و علاوه بر آن شامل «مقدمه مترجم»، «درباره نویسنده»، و «مقدمه نویسنده بر چاپ دوم» در ابتدای کتاب و «منابع و مآخذ» و «نمایه» در انتهای آن است.

فصل اول کتاب، با عنوان «مقدمه: تعریف باستان‌شناسی»، به تعریف باستان‌شناسی از دیدگاه فعالیت‌های میدانی و مشخصاً کاوش می‌پردازد و در این راستا مطالبی را در توضیح و تعریف باستان‌شناسی، باستان‌شناسی میدانی و متخصصان و اساس نظری آن، و همچنین مدیریت پروژه‌های میدانی در بر دارد.

فصل دوم کتاب به چگونگی و روند شکل‌گیری محوطه‌های باستانی مربوط است و مباحثی را درباره کاربردهای اولیه و ثانویه، متروک‌شدن محوطه، فرایندهای دگرگونی طبیعی و ... شامل می‌شود. در واقع این فصل از کتاب اهمیت آشنایی باستان‌شناسان را با نحوه به‌وجود آمدن محوطه‌های باستانی به‌منظور کاوش مناسب و صحیح آن‌ها گوش‌زد می‌کند و دو مثال نیز از شکل‌گیری دو محوطه باستانی ذکر می‌کند، که البته هیچ‌یک از خاورمیانه و سرزمین‌های دارای شرایط محیطی مشابه ایران نیستند.

فصل سوم دارای عنوان «کشف محوطه‌های باستانی» است و شیوه‌های مختلف تشخیص و شناسایی مکان‌های باستانی را مورد بحث قرار می‌دهد. از همین رو تقریباً نیمی از مطالب این فصل به روش‌های گوناگون بررسی باستان‌شناسی می‌پردازد، گویا اهداف این بررسی‌ها به کشف محوطه‌های باستانی محدودند.

در فصل چهارم، اصول و شیوه‌های مختلف ثبت محوطه‌های باستانی، نظیر توصیف نوشتاری، نقشه‌برداری، و عکس‌برداری مطرح می‌شوند.

فصل پنجم با عنوان «برنامه‌ریزی کاوش» به اموری می‌پردازد که باید پیش از شروع کاوش آن‌ها را مشخص کرد یا به انجام رساند. بخشی از این امور جنبه اداری و قانونی دارند، هم‌چون تأمین بودجه و کسب مجوزهای قانونی، و بخشی دیگر جنبه تخصصی و علمی دارند، نظیر تأمین تجهیزات و نیروی انسانی متخصص یا تعیین محدوده کاوش.

فصل ششم با عنوان «کاوش محوطه» به اصول و مفاهیم کلیدی مرتبط با کاوش یک محوطه باستانی می‌پردازد. مطالب این فصل از موضوع به‌ظاهر ساده چگونگی انباشت خاک‌های حاصل از کاوش تا مفاهیم اساسی و مهم کانتکست و لایه‌نگاری را شامل می‌شوند. هم‌چنین مطلب کوتاهی درباره بازدید علاقه‌مندان و افراد غیرمتخصص از کاوش‌های باستان‌شناسی وجود دارد که در نوع خود حائز توجه است.^۲

فصل هفتم کتاب به موضوع مهم ثبت یافته‌ها و داده‌های حاصل از کاوش می‌پردازد و شامل چهار بخش ثبت نوشتاری، ترسیمی، تصویری، و یافته‌هاست.

فصل هشتم با عنوان «برنامه‌ریزی پسمیدانی، پردازش، و تحلیل یافته‌ها» عمدتاً به روش‌های مختلف مطالعه و تحلیل یافته‌ها و نمونه‌های گوناگون به‌دست‌آمده از کاوش می‌پردازد. البته با توجه به تنوع و گستردگی یافته‌ها و هم‌چنین روش‌های گوناگون مطالعه آن‌ها، محتوای این فصل بسیار گذرا و فاقد جامعیت است.

عنوان فصل نهم «تفسیر مدارک» است و مطالبی را درباره تفسیر و بازسازی محیط اطراف محوطه، فضاهای مسکونی و فعالیت‌های خانوادگی، جامعه و مکان‌های عمومی و چگونگی زندگی مردم در بر دارد.

فصل دهم دارای عنوان «انتشار گزارش» است، ولی تنها به انتشار نتایج کاوش محدود نیست و بخش قابل‌ملاحظه‌ای از آن به ضرورت و چگونگی نگه‌داری و آرشیوکردن یافته‌ها و مدارک گردآوری شده در طول کاوش می‌پردازد.

نویسنده کتاب، پیترال. دروت (۱۹۴۷-۲۰۱۳ م) باستان‌شناسی انگلیسی است که در ۱۹۸۶ م دکترای خود را در باستان‌شناسی پیش از تاریخ از مؤسسه باستان‌شناسی دانشگاه کالج لندن دریافت کرد. وی تجربیات متعدد و ارزنده‌ای در کاوش‌های باستان‌شناختی دارد که بیش‌تر آن‌ها در جنوب شرق انگلستان (ساکس) صورت گرفته‌اند. علاوه‌براین در خارج از انگلستان نیز کاوش‌هایی انجام داده که مهم‌ترین آن‌ها در باربادوس بوده‌اند، ولی هیچ سابقه‌ای در باستان‌شناسی منطقه خاورمیانه و ایران ندارد و از این‌رو برای باستان‌شناسان ایرانی چهره‌ای تقریباً ناشناخته است. تجربیات میدانی وی به نگارش کتاب *درآمدی بر*

باستان‌شناسی میدانی در ۱۹۹۹ م منجر شد که در سال ۲۰۱۱ م تجدیدچاپ شد و ترجمه فارسی آن از روی این نسخه دوم انجام شده است. از آنجایی که کاوش‌ها و مطالعات میدانی جایگاه ویژه‌ای در باستان‌شناسی دارند و متأسفانه تاکنون کتاب‌های آموزشی زیادی در این زمینه در دست‌رس علاقه‌مندان فارسی‌زبان نبوده است، انتشار ترجمه این کتاب اتفاق قابل تأملی در حوزه ادبیات باستان‌شناسی ایران است که در ادامه به بررسی و نقد آن می‌پردازیم.

۳. ویژگی‌های شکلی کتاب

کتاب از نظر صوری فاقد پیش‌گفتار است، ولی می‌توان مطلب مختصر ناشر را در صفحه چهار تا حدودی جای‌گزین پیش‌گفتار دانست که هدف از انتشار کتاب را ارائه کتابی درسی برای دانشجویان باستان‌شناسی در درس «روش کاوش» ذکر کرده است. این درحالی است که در مقدمه مترجم در صفحه ۲ هدف از ترجمه کتاب «ارائه مباحث اولیه و مقدماتی باستان‌شناسی میدانی» عنوان شده است و نویسنده نیز در مقدمه خود در صفحه ۵، کتاب را «مدخلی آسان و ساده به باستان‌شناسی میدانی» معرفی می‌کند. مقدمه کتاب در واقع فصل اول آن است که عنوان «مقدمه: تعریف باستان‌شناسی» را دارد. فهرست مطالب فصل‌های مختلف کتاب دربردارنده تمامی عناوین اصلی و فرعی است و در یافتن مطلب موردنظر خواننده کاراً و مفید است. کتاب از تصاویر، نقشه‌ها، طرح‌ها، و نمودارهای خوبی برخوردار است که در درک بهتر مطالب مؤثرند. باوجود آن‌که کتاب به‌عنوان یک کتاب درسی دانشگاهی و توسط یک ناشر تخصصی در این زمینه منتشر شده است، فاقد اهداف درس، خلاصه فصول، جمع‌بندی (خلاصه کلی کتاب)، نتیجه‌گیری و پیش‌نهادهای، تمرین و آزمون، معرفی منابع برای مطالعه بیشتر در هر فصل، و پیش‌نهادهای پژوهش در هر فصل است. این کاستی‌ها احتمالاً ناشی از آن است که کتاب ظاهراً در زبان اصلی به‌عنوان کتاب درسی تألیف نشده است. کتاب در پایان خود دارای فهرستی از منابع و مآخذ و نمایه است که قطعاً موارد استفاده بسیاری برای خوانندگان خواهند داشت.

کتاب از لحاظ ویژگی‌های فنی چاپ، از استاندارد معمول در کتاب‌های انتشارات «سمت» پیروی می‌کند و در این زمینه از کیفیت خوبی برخوردار است. شاید تنها ایرادی که در این رابطه بتوان مطرح کرد طرح روی جلد باشد که از تلفیق و مونتاژ چند عکس مختلف از عملیات کاوش تشکیل شده است و در نتیجه صحنه‌ای غیرواقعی را نشان می‌دهد.

که می‌تواند برای بیننده کم‌تر آشنا گم‌راه‌کننده باشد. این درحالی است که اصولاً نیازی به این کار نبوده و یک عکس خوب می‌توانست به‌تنهایی بسیار جذاب‌تر و گویاتر باشد. در نگارش کتاب قواعد عمومی نگارش تا حدود زیادی رعایت شده است، ولی در مواردی محدود ایراداتی دیده می‌شود که لزوم دقت بیش‌تر در ویرایش را گوش‌زد می‌کند. به‌طور مثال در صفحه ۹۸ عبارت «کاوش، ...، تنها یک‌بار اجازه پرسش به سؤالات می‌دهد» به‌کاررفته، که می‌توان به‌جای آن عبارت «کاوش، ...، تنها یک‌بار اجازه طرح پرسش را می‌دهد» را به‌کار برد. به‌نظر می‌رسد که این ایرادات نگارشی ناشی از ترجمه باشند. باین‌حال متن کتاب تا حدود زیادی روان و رساست و خواننده را کم‌تر دچار سردرگمی می‌کند، هرچند که اشکالات معدودی نیز در این زمینه وجود دارد که هم‌چون مورد فوق، ناشی از ترجمه کتاب است؛ مثلاً در صفحه ۱۱۵: «اگر توتال استیشن شما در روز آخر نقشه‌برداری در ارتفاعات آند، دیگر قابل استفاده نباشد، دو نوار [به‌جای دو متر نواری] می‌توانند مانع از ...». در تمامی این موارد ویرایش دقیق متن می‌توانست مانع از بروز این اشتباهات شود.^۳

در مجموع، کتاب از لحاظ ویژگی‌های شکلی از وضعیتی قابل‌قبول برخوردار است و تنها معدودی اشکالات ویرایشی و نبود بخش‌های کمک‌درسی در این زمینه به‌عنوان نکات منفی وجود دارد.

۴. محتوای کتاب

به‌طور کلی فصول ده‌گانه کتاب از نظمی منطقی و معنادار برخوردارند، به‌نحوی که اطلاع و آگاهی خواننده از مطالب هر فصل به درک بهتر مطالب فصول بعدی کمک می‌کند. فصل اول در ابتدا به تعریف و ماهیت باستان‌شناسی میدانی می‌پردازد، فصل دوم به چگونگی شکل‌گیری مکان‌های باستانی و عوامل مؤثر در آن مربوط است. فصل سوم به روش‌های مختلف کشف این مکان‌های باستانی و فصل چهارم در ادامه آن به طرق مختلف ثبت مشخصات آن‌ها می‌پردازد. در فصل پنجم نیز امور اداری، اجرایی، و تدارکاتی مربوط به برنامه‌ریزی‌های پیش از شروع کاوش طرح می‌شوند. در واقع، پنج فصل اول کتاب به مقدمات نظری، عملی، قانونی، و اجرایی لازم برای شروع کاوش می‌پردازند. در ادامه این مقدمات، در فصل ششم مفاهیم پایه و اصلی عملیات کاوش و روش‌های آن مورد بحث قرار می‌گیرند و فصل هفتم نیز به شیوه‌های اصلی ثبت داده‌ها و یافته‌های حاصل از این

عملیات می‌پردازد. موضوع فصل هشتم به پردازش و تجزیه و تحلیل یافته‌های کاوش مربوط است و فصل نهم نیز در رابطه با تفسیر این داده‌ها و مدارک است. نهایتاً در فصل آخر کتاب خواننده با ضرورت و چگونگی نگه‌داری یافته‌ها، داده‌ها، و مدارک حاصل از کاوش و انتشار نتایج آن آشنا می‌شود.

تنها کاستی کتاب در این زمینه کم‌توجهی آن به بررسی‌های میدانی باستان‌شناسی است که امروزه بخش مهمی از فعالیت‌ها و مطالعات میدانی باستان‌شناسی را تشکیل می‌دهند و مطلوب بود که نویسنده فصل مستقل و کاملی را به آن اختصاص می‌داد، ولی فقط در فصل سوم کتاب بررسی‌های باستان‌شناسی تنها به‌عنوان روش‌هایی برای کشف محوطه‌های باستانی مطرح شده‌اند. این درحالی است که امروزه بررسی‌های باستان‌شناسی، جایگاه مهمی در مطالعات میدانی این رشته دارند و اهداف و کارکردهای پژوهشی متنوعی را شامل می‌شوند، به‌طور مثال تحلیل‌های گوناگونی برپایه داده‌های حاصل از بررسی‌ها انجام می‌شود (علیزاده ۱۳۸۰: ۱۹۲-۲۰۰). درواقع سیر کلی کتاب متمرکز بر روش کاوش باستان‌شناسی است و توجهی جدی به بررسی باستان‌شناسی به‌عنوان یک روش دیگر باستان‌شناسی میدانی برای گردآوری داده‌ها ندارد.

مطالب و عناوین فرعی فصول مختلف کتاب از انسجام و نظم منطقی نسبتاً خوبی برخوردارند و موضوعات اصلی مرتبط با مباحث هر فصل را در بر می‌گیرند، هرچند که در برخی از فصول بعضی از موضوعات با جزئیات کافی و تحت یک عنوان فرعی مشخص مطرح نشده‌اند. در این رابطه می‌توان به فصل ششم کتاب اشاره کرد که به موضوع کاوش می‌پردازد، ولی شیوه‌های مختلف کاوش یا اشکال و انواع مختلف ترانسه‌ها را به‌شکلی مستقل و تحت عناوینی فرعی مشخص طرح نکرده است، بلکه آن‌ها را نسبتاً مختصر و تحت عنوان کلی کاوش مطرح کرده است. البته به‌نظر می‌رسد که این وضعیت به‌علت مختصر و کوتاه‌بودن کتاب مربوط باشد و از این رو تا حدودی قابل چشم‌پوشی است.

مطالب فصل اول کتاب به‌طور کلی موضوعات خوبی را درباره مفهوم باستان‌شناسی میدانی در اختیار خواننده قرار می‌دهند، علاوه‌براین بخشی تحت عنوان «مدیریت پروژه» در این فصل وجود دارد که در آن نویسنده به مدیریت کاوش‌های میدانی باستان‌شناسی می‌پردازد و نشان می‌دهد که این امر از اهمیت زیادی برخوردار است، چیزی که در باستان‌شناسی ایران احساس نیاز بسیاری به آن می‌شود؛ هرچند که این بخش می‌توانست در فصل پنجم کتاب با عنوان «برنامه‌ریزی کاوش» یا فصل ششم با عنوان «کاوش محوطه» یا حتی با کمی تفصیل بیشتر تر به‌عنوان یک فصل جداگانه نیز طرح شود.

در فصل دوم، مطالب مفیدی با ترتیبی مناسب و منطقی درباره چگونگی شکل‌گیری مکان‌های باستانی ارائه شده‌اند که موضوعات اصلی و مهمی را در این زمینه شامل می‌شوند ولی جا داشت که به موضوع انواع مکان‌های باستانی نیز توجه بیشتری می‌شد و تنوع این مکان‌ها و ضرورت انتخاب روش مناسب برای کاوش هر یک از آن‌ها نیز مورد بحث قرار می‌گرفت.

فصل سوم کتاب به شناسایی و کشف مکان‌های باستانی می‌پردازد و مطالب ارزش‌مندی را در بر دارد و از جمله شیوه‌های مختلف بررسی باستان‌شناسی به‌عنوان راه‌هایی برای شناسایی محوطه‌های باستانی مطرح می‌شوند. در این‌که بررسی‌های باستان‌شناسی راهی برای کشف محوطه‌های باستانی هستند تردیدی وجود ندارد، ولی این‌که کارکرد آن‌ها محدود به این باشد و جنبه‌های دیگر پژوهشی آن‌ها مورد غفلت قرار گیرد پسندیده نیست. همان‌طور که در بالا نیز اشاره شد، مطلوب بود که در کتاب فصل مستقل دیگری به بررسی‌های باستان‌شناسی به‌عنوان یک روش میدانی باستان‌شناسی اختصاص داده می‌شد و کاربردهای دیگر آن نیز مورد بحث قرار می‌گرفت.

فصل چهارم مطالب خوبی را در زمینه ثبت محوطه‌ها طرح می‌کند و در فصل پنجم مطالب مفید و گوناگونی در زمینه برنامه‌ریزی و مقدمات شروع کاوش وجود دارد، از جمله قوانینی که در این رابطه وجود دارند، که البته در این مورد نویسنده قوانین کشور انگلستان را ذکر کرده‌اند و همان‌طور که مترجم کتاب نیز در مقدمه خود در صفحه ۲ اشاره کرده‌اند خلاصه آن را آورده‌اند. در صورت امکان اگر مترجم در زیرنویس به قوانین و مقررات ایران، که طبیعتاً برای خواننده ایرانی مفیدتر خواهد بود، اشاره می‌کردند موجب سودمندی بیش‌تر کتاب می‌شد.

فصل ششم به موضوع کاوش و مفاهیم و اصول پایه آن می‌پردازد، ولی از طرح برخی از این موضوعات در قالب بخش مستقلی در این فصل خودداری شده، هرچند که به آن‌ها پرداخته شده است. انواع شیوه‌های کاوش و ارتباط آن با اهداف پژوهشی و همچنین نوع محوطه باستانی، شکل‌ها، و اندازه‌های مختلف کارگاه‌های کاوش، و لایه‌نگاری و اهمیت آن در درک رابطه میان یافته‌های کاوش از جمله این مباحث هستند که از چنان اهمیتی برخوردارند که در بخش‌هایی مستقل مطرح می‌شدند. شاید نویسنده برای پرهیز از طولانی‌تر شدن عناوین فرعی این فصل، که شش مورد هستند، از این کار خودداری کرده باشد.

فصل هفتم در چهار عنوان فرعی مطالب مفیدی را دربارهٔ ثبت کاوش در بر دارد و فصل هشتم نیز مطالب خوبی را دربارهٔ پردازش و تحلیل یافته‌های کاوش شامل می‌شود. در واقع تنوع موضوعات فصل هشتم زیاد است و از طرف دیگر روش‌های مطالعاتی برای این یافته‌ها نیز از تعدد و گوناگونی بسیاری برخوردارند. از همین رو نویسنده تنها به مواردی محدود و نسبتاً کلی پرداخته است و البته نمی‌توان بیش از این هم از یک کتاب مختصر و نه‌چندان مفصل انتظار داشت، ولی معرفی منابع مطالعاتی بیش‌تر دربارهٔ این روش‌ها می‌توانست برای خواننده بسیار سودمند باشد. همین وضعیت برای فصل نهم نیز وجود دارد که به موضوع تفسیر مدارک حاصل از کاوش می‌پردازد و معرفی منابع مطالعاتی بیش‌تر بر کارآیی بیش‌تر این فصل می‌افزود.

فصل دهم کتاب دارای عنوان «انتشار گزارش» است، ولی مطالب مهمی را نیز دربارهٔ آرشیوکردن و نگه‌داری یافته‌ها و اسناد و مدارک کاوش در بر دارد، که نه در عنوان فصل اشاره‌ای به آن شده و نه در میان عناوین فرعی دیده می‌شود. مطلوب‌تر بود که این موضوع مهم تحت عنوان فرعی مستقلی طرح می‌شد.

منابع مورد استفاده در کتاب در زمرهٔ منابع معتبر و شناخته‌شده هستند و از این لحاظ کتاب وضعیت خوبی دارد. در زمینهٔ استفاده از روش‌های فنی نوین و پیشرفت‌های تکنولوژیک در مطالعات میدانی باستان‌شناسی از منابع جدید استفاده شده است. در طرح مباحث پایهٔ کاوش البته هم از منابع قدیمی و کلاسیک استفاده شده است و هم از منابع جدید که رویکردهای جدیدی را در این زمینه مطرح می‌کنند. در مجموع منابع مورد استفاده در کتاب از تنوع، اعتبار علمی، و تازگی مطلوبی برخوردارند، هرچند که امکان معرفی منابع بیش‌تری برای مطالعات بیش‌تر در قالب یک کتاب‌شناسی وجود داشت و این کار قطعاً بر سودمندی کتاب می‌افزود. البته در کتاب تقریباً هیچ استفاده‌ای از منابع باستان‌شناسی ایران و منطقهٔ خاورمیانه دیده نمی‌شود، خصوصاً در مثال‌های ذکر شده، که این ویژگی از کارآیی کتاب برای خوانندهٔ ایرانی تاحدودی می‌کاهد. این ویژگی ناشی از آن است که نویسنده تجربه‌ای در باستان‌شناسی خاورمیانه ندارد و عمدهٔ تجربیات میدانی او مربوط به انگلستان و آمریکای مرکزی است و از طرف دیگر کتاب را برای خوانندهٔ ایرانی یا خاورمیانه‌ای نوشته است. در واقع از این جنبه مسئولیتی متوجه نویسندهٔ کتاب نیست، بلکه این مترجم کتاب است که آن را برای ترجمه به فارسی انتخاب کرده است.^۴

کتاب ارجاعات زیادی ندارد و ظاهراً عمدهٔ مطالب بر پایهٔ دانسته‌ها و تجربیات نویسنده تنظیم و نگاشته شده‌اند که باتوجه به تجربیات گستردهٔ نویسنده در کاوش‌های باستان‌شناسی

نقصانی محسوب نمی‌شود، ولی آنچه از اعتبار علمی کتاب تا حدودی می‌کاهد، ارجاع نویسنده تنها به کل هر اثر یا منبع است. در واقع در هیچ‌یک از ارجاعات شماره صفحه ذکر نشده است، حتی در نقل قول‌های مستقیم، مثل نقل قول مستقیم از (کانینگتون ۱۹۷۵) در صفحه ۹۹ کتاب؛ قطعاً این شیوه زیننده یک کتاب علمی و درسی دانشگاهی نیست.

کتاب *درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی* در اصل یک کتاب آموزشی مختصر است که برای آموزش اصول، قوائد، مراحل، و روش‌های کلی معمول در باستان‌شناسی میدانی، خصوصاً کاوش‌های باستان‌شناسی، تنظیم شده است و نویسنده دانسته‌ها و تجربیات خود را در این زمینه‌ها در اختیار خواننده قرار می‌دهد. در اصل کتاب، راهنمایی مقدماتی است بر کاوش‌های باستان‌شناسی و از همین‌رو جنبه پژوهشی و تحقیقی چندانی نداشته و به دنبال حل یک مسئله تحقیقی مشخص نیست تا دست به تجزیه و تحلیل داده‌هایی مشخص بزند و مبادرت به استدلال‌هایی بر پایه آن‌ها نماید. با وجود این، در برخی موارد به بررسی و ارزیابی برخی موضوعات پرداخته شده، نظیر بررسی شیوه‌های مختلف توصیف نوشتاری محوطه‌های باستانی در صفحه ۹۹ یا در فصل نهم کتاب، که به تفسیر مدارک اختصاص دارد، به تحلیل و بررسی کارآیی روش‌های مختلف تفسیر داده‌ها و مدارک باستان‌شناسی بیش‌تر پرداخته شده و قابلیت‌ها و محدودیت‌های این روش‌ها به گونه‌ای مطلوب، ولی فشرده مطرح و تجزیه و تحلیل شده است. البته این شیوه در تمامی مباحث و فصول مختلف کتاب معمول نیست و در کل کتاب کم‌تر به چشم می‌خورد. در مجموع کتاب چندان به مقایسه یا نقد دیدگاه‌ها و نظرات مختلف نمی‌پردازد و در مواردی نیز که چنین می‌کند، از جانبداری غیرعلمی یا جهت‌گیری‌های خاص پرهیز می‌کند. این ویژگی‌ها نشان‌دهنده ضعف یا کاستی‌هایی در این اثر نیست، بلکه به نوع کتاب، که یک کتاب راهنما و آموزشی نسبتاً مختصر و مقدماتی است، باز می‌گردد و نویسنده قصد نداشته که به مقایسه، ارزیابی، و نقد شیوه‌ها و دیدگاه‌های مختلف در یک زمینه بپردازد و فقط در برخی موارد که نیاز بوده، به خوبی ولی کوتاه و مختصر، به این کار مبادرت کرده است.

موضوع کتاب بحث جدیدی در باستان‌شناسی نیست و تاکنون کتاب‌های زیادی در این زمینه نگاشته شده است. در واقع از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی نوشتن کتاب‌هایی درباره اصول و روش‌های باستان‌شناسی میدانی و خصوصاً کاوش شروع می‌شود و هم‌چنان ادامه دارد، کتاب مورد بحث در این مقاله نیز یکی از کوشش‌های اخیر در این زمینه است. چهارچوب کلی و مباحث اصلی بیش‌تر این کتاب‌ها مشابه یک‌دیگرند، ولی همراه با پیشرفت روش‌شناسی باستان‌شناسی مباحث و مطالب جدیدی نیز در آن‌ها

طرح می‌شوند. در کتاب درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی نیز چنین وضعیتی دیده می‌شود، یعنی اصول و روش‌های اصلی مطرح‌شده در کتاب همان‌هایی هستند که در بسیاری از کتب مشابه دیگر نیز وجود دارند، باوجوداین در بعضی حوزه‌ها که در سال‌های اخیر با نوآوری‌های فناوری یا مباحث نظری و دیدگاه‌های جدید همراه بوده‌اند، نویسنده سعی کرده که به طرح این نوآوری‌ها و دیدگاه‌های جدید بپردازد. نویسنده در «مقدمه نویسنده بر چاپ دوم» (صفحه ۵ و ۶) به‌وضوح به این شیوه و ریافت خود اشاره می‌کند و سه حوزه‌ای را که در سال‌های اخیر دچار تغییر شده و در روش‌شناسی باستان‌شناسی میدانی تأثیر گذاشته‌اند نام می‌برد: انقلاب دیجیتال، باستان‌شناسی نظری، مدیریت منابع باستان‌شناسی و قانون. در متن کتاب نیز نقش این تغییرات و نوآوری‌ها در شیوه‌های عمل باستان‌شناسی میدانی موردبحث قرار می‌گیرد؛ برای مثال در صفحات ۱۰۰ تا ۱۲۶ کتاب به روش‌های جدید نقشه‌برداری و عکاسی، که برپایه نوآوری‌ها و پیشرفت‌های دیجیتالی ممکن شده‌اند، در کنار روش‌های ساده‌تر و سنتی پرداخته شده و کارایی آن‌ها در مطالعات میدانی باستان‌شناسی بررسی شده است. به این ترتیب، چهارچوب و کلیت کتاب دربردارنده موضوع یا دیدگاهی جدید نیست و از این نظر نوآوری خاصی در آن دیده نمی‌شود، ولی در هر جا که نوآوری و دیدگاهی جدید مطرح بوده نویسنده به آن توجه کافی داشته و از این جنبه کتاب از روزآمدی قابل‌قبولی برخوردار است. باید توجه داشت که این ویژگی کتاب به مفهوم ضعف یا کاستی آن نیست و در ماهیت موضوع کتاب ریشه دارد.

کاوش مهم‌ترین طریقه گردآوری داده‌های باستان‌شناسی است و از این نظر نقش و جایگاهی کلیدی در باستان‌شناسی و اصول و مبانی آن دارد و از این رو نمی‌توان بدون توجه به این اصول و مفاهیم پایه باستان‌شناسی به موضوع مطالعات میدانی و کاوش در این رشته پرداخت. در کتاب موردبحث نیز هر جا که نیاز بوده به این اصول و مفاهیم به قدر کافی پرداخته شده است و در کل هماهنگی مطلوبی میان محتوا و مطالب کتاب با اصول و مبانی باستان‌شناسی وجود دارد. در این رابطه می‌توان به‌طور مثال به مفهوم کانتکتست یا بافت اشاره کرد، که یک مفهوم پایه در باستان‌شناسی است و رابطه تنگاتنگی با کاوش دارد و در فصل ششم کتاب به‌خوبی به آن پرداخته شده است. محتوای کتاب عمدتاً جنبه فنی و روش‌شناسی دارد و از طرف دیگر برای خوانندگان اروپایی نگاشته شده است و اصولاً رویکردی مذهبی ندارد و در نتیجه ارتباط مشخصی با مبانی دینی اسلامی ندارد، هرچند که این کاستی تأثیر چشم‌گیری در محتوای مباحث مطرح‌شده در آن ندارد.

عنوان کتاب مورد بحث در آمدی بر باستان‌شناسی میدانی است و انتظار می‌رود تمامی مباحث و موضوعات مرتبط با فعالیت‌های میدانی باستان‌شناسی را شامل شود، البته به گونه‌ای خلاصه و مختصر، زیرا که در عنوان کتاب نیز ترکیب در آمدی بر دیده می‌شود. در این زمینه کتاب با آن که مختصر و خلاصه است، تقریباً تمامی موضوعات اصلی مرتبط با کاوش‌های باستان‌شناسی را در بر دارد، ولی در ارتباط با بررسی‌های باستان‌شناسی، که بخش مهمی از مطالعات میدانی باستان‌شناسی را شامل می‌شوند، در تنظیم و نگارش کتاب کوتاهی شده، به طوری که تنها در فصل سوم با موضوع کشف محوطه‌های باستانی به آن پرداخته شده است. این در حالی است که مطلوب بود یک فصل مستقل از کتاب به اهداف، روش‌ها، و دیگر مباحث مرتبط با بررسی‌های باستان‌شناسی می‌پرداخت، شیوه و رویکردی که در تقریباً تمامی کتب مشابه دیده می‌شود (برای مثال: همستر و دیگران ۱۳۹۲: فصل چهارم؛ Heizer 1966: Section II; Joukowsky 1980: Chapter 5). از طرف دیگر، گنجاندن بررسی‌های باستان‌شناسی تنها در فصلی که موضوع آن کشف محوطه‌های باستانی است، ممکن است خواننده را دچار برداشت غلطی کند که گویا کاربرد این دسته از روش‌های باستان‌شناسی محدود به همین مورد است. به این ترتیب، به نظر می‌رسد برداشت نویسنده از «باستان‌شناسی میدانی» مترادف با کاوش باستان‌شناسی است و در این صورت بهتر بود عنوان کتاب را در آمدی بر کاوش باستان‌شناسی در نظر می‌گرفت.

محتوای فصول مختلف کتاب از جامعیت مطلوبی برخوردارند و تنها در برخی فصول جای بعضی از مباحث و عناوین فرعی خالی است، به طور مثال در فصل دوم که به شکل‌گیری محوطه‌های باستانی می‌پردازد، فرایندهای دگرگونی طبیعی محوطه‌های باستانی عنوان و مطرح شده است، ولی فرایندهای انسانی، که مخصوصاً امروزه عامل مهمی در تغییر و حتی تخریب محوطه‌ها هستند، به طور مستقل و کافی مطرح و مورد بحث قرار نگرفته‌اند. یا در فصل ششم به انواع شیوه‌های کاوش و ترانسه‌ها با عنوانی مشخص و در حد کافی پرداخته نشده است. این کاستی‌ها احتمالاً ناشی از آن است که کتاب چندان مفصل نیست و به شکلی خلاصه و مختصر تنظیم شده و گنجاندن تک تک مباحث متعدد و گوناگون کاوش با عناوینی مشخص با ساختار خلاصه آن سازگار نبوده است.

از آنجایی که کتاب ساختاری خلاصه و مختصر دارد و موضوعات مرتبط با باستان‌شناسی میدانی نیز دامنه و گوناگونی وسیعی دارند، تمامی این موضوعات با جزئیات

کامل و همه‌جانبه در کتاب مورد بحث قرار نگرفته‌اند و اصولاً کتاب با چنین هدفی نگاشته نشده است. علاوه بر این، همان‌طور که اشاره شد، موضوعات مرتبط با بررسی‌های باستان‌شناسی در کتاب کم‌تر مورد بحث قرار گرفته‌اند. از همین رو کتاب درآمدهی بر باستان‌شناسی میانی نمی‌تواند به‌تنهایی منبع کامل و جامعی برای درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» باشد. از طرف دیگر، موضوعات مطرح‌شده در دو فصل هشتم و نهم کتاب در زمره مطالعات بعدی بر روی یافته‌های کاوش و تحلیل و تفسیر داده‌ها هستند که با سرفصل درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» مطابقت ندارند و در درس دیگر رشته باستان‌شناسی مطرح می‌شوند، به‌طور مثال مطالعه پتروگرافی سفال (صفحات ۲۲۵-۲۲۷) که یک فعالیت آزمایشگاهی میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. البته گنجاندن چنین مطالبی در دیگر کتاب‌های مشابه نیز معمولاً هست (برای مثال: هستر و دیگران ۱۳۹۲: بخش‌هایی از فصول ۱۱ تا ۱۴) و ظاهراً کتاب در این زمینه از یک شیوه متداول در کتاب‌های مربوط به باستان‌شناسی میدانی پیروی کرده است. به این ترتیب، محتوای کتاب برخلاف دیدگاه ناشر، کاملاً با موضوع درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» مطابقت ندارد و اصولاً کتاب به‌منظور تدوین یک کتاب درسی نگاشته نشده و فاقد معیارهای دیگر این نوع کتب است. در همین رابطه حجم کتاب و مباحث آن با موضوعات مطرح در یک درس چهارواحدی مهم و پایه متناسب به‌نظر نمی‌رسد، هرچند که برای یک کتاب مختصر و مقدماتی مطلوب است.

کتاب مورد بحث به‌عنوان یک کتاب درسی دانشگاهی منتشر گردیده، ولی برای پیش‌برد این منظور از ابزارهای مختلف موجود به‌قدر کافی استفاده نشده است. در جای‌جای کتاب از عکس‌ها، طرح‌ها، نقشه‌ها، و بعضاً نمودارهایی استفاده شده که کمک مؤثری در درک بهتر موضوع مورد بحث هستند، هرچند که در بین این ابزارهای تصویری نیز بیش‌تر از عکس‌ها استفاده شده است. از دیگر نکات مثبت در این زمینه باید به نمایه کتاب اشاره کرد که در پنج صفحه تنظیم شده است. با وجود این، بسیاری از امکانات و ابزارهای دیگری که می‌توانند در درک مطالب به خواننده کمک کنند مورد غفلت قرار گرفته‌اند. فصول مختلف کتاب فاقد جمع‌بندی هستند و در پایان کتاب نیز چیزی به‌عنوان نتیجه‌گیری یا تلخیص و خلاصه‌ای از مباحث آن وجود ندارد. اگر در ابتدای هر فصل اهداف درسی از مباحث آن فصل ذکر می‌شد، خواننده بهره‌ بیشتری از کتاب می‌گرفت و از آن‌جایی که کتاب جنبه آموزشی دارد، وجود برخی تمرین‌ها یا مثال‌هایی بیش‌تر تأثیر بسیاری در فهم و یادگیری مطالب داشت. البته در قسمت‌های مختلف کتاب مثال‌هایی

طرح شده است که نقش مهمی در فهم بهتر موضوع دارند، ولی این مثال‌ها تقریباً تمامی از سرزمین‌هایی دور از ایران و منطقه خاورمیانه هستند و اگرچه مفیدند برای خواننده ایرانی مثال‌هایی محلی و متناسب با ویژگی‌های باستان‌شناسی منطقه، مفیدتر، مؤثرتر، و مفهوم‌تر خواهند بود. در این باره می‌توان به دو مثالی اشاره کرد که در صفحات ۵۱ تا ۵۴ کتاب درباره متروک‌شدن محوطه‌های باستانی ذکر شده است؛ مثال اول از یک خانه سنگی در ساسکس شرقی و مثال دوم از یک بنای چوبی در محیطی باتلاقی و پرآب در باربادوس است. قطعاً این دو مثال به درک بهتر فرایند متروک‌شدن محوطه‌ها کمک می‌کنند، ولی برای باستان‌شناس ایرانی که کم‌تر با محوطه‌های واقع در مناطق باتلاقی سروکار دارد و در عوض بیش‌تر با تپه‌های باستانی‌ای مواجه است که در مناطق نیمه‌خشک شکل گرفته‌اند. این مثال‌ها بهترین مثال نیستند. این ضعف کتاب از آن‌جا ناشی می‌شود که نویسنده از تجربیات عملی خود، که عمدتاً در انگلستان، باربادوس، پرتغال، و هنگ‌کنگ بوده (صفحه ۴ کتاب)، برای ذکر مثال‌ها استفاده کرده و اصولاً کتاب را برای خوانندگان خاورمیانه و ایران ننوشته است.

کاستی مهم دیگری که در بهره‌گیری از ابزارهای آموزشی دیده می‌شود عدم معرفی منابع مطالعاتی بیش‌تر و جزئی‌تر درباره مباحث مختلف کتاب است که قطعاً می‌توانست بر سودمندی کتاب بسیار بیفزاید. این کاستی می‌توانست با یک کتاب‌شناسی کامل تا حدودی جبران شود، در حالی که در پایان کتاب فقط فهرست منابع ذکر شده است و بدتر آن‌که ارجاعات به همین منابع نه‌چندان مفصل نیز بدون ذکر شماره صفحه است و کارآیی زیادی برای خواننده ندارند. در مجموع کتاب در استفاده مناسب و کافی از ابزارهایی که به درک مطالب و استفاده آموزشی از آن کمک می‌کنند دارای کاستی‌های متعددی است. شاید این نقطه ضعف کتاب از آن‌جا ناشی شود که در اصل به‌عنوان یک کتاب آموزشی دانشگاهی تألیف نشده و آن‌چنان‌که نویسنده نیز در مقدمه خود می‌نویسد، تنها یک کتاب راه‌نمای ساده و مختصر است.

در ارتباط با اصطلاحات تخصصی به‌کاررفته در کتاب ایراد مشخصی وجود ندارد و مترجم نیز از معادل‌های معمول در زبان فارسی استفاده کرده است. البته به‌نظر می‌رسد که در مواردی مترجم از ترجمه برخی از این اصطلاحات خودداری کرده است و عیناً تلفظ همان کلمه انگلیسی را با حروف فارسی به‌کار برده است، نظیر اصطلاح «کانتکست» (Context) در صفحه ۱۶۵. ظاهراً مترجم در این موارد معدود از دیدگاهی در میان برخی متخصصان ایرانی پیروی کرده است که معتقدند نمی‌توان در زبان فارسی برای بعضی

اصطلاحات علمی و تخصصی معادلی دقیق تعیین کرد که رساننده معنی و مفهوم کامل و صحیح آن باشد.^۵

همان‌گونه که نویسنده کتاب در مقدمه خود در صفحه پنج می‌نویسد: «این کتاب مدخلی آسان و ساده به باستان‌شناسی میدانی به‌شمار می‌رود و شما می‌توانید به راحتی در کاوش از آن استفاده کنید» و بر این اساس، رویکرد کلی کتاب را می‌توان ارائه یک راه‌نمای کوتاه و مختصر و نه‌چندان مفصل در زمینه باستان‌شناسی میدانی دانست. در واقع کتاب قصد ندارد تمامی مباحث و روش‌های گوناگون مرتبط با باستان‌شناسی میدانی را تک‌به‌تک طرح و تحلیل کند، بلکه می‌خواهد فقط به مفاهیم و روش‌های اصلی و مهم‌تر این حوزه بپردازد، آن هم به شکلی مختصر و ساده. تاکنون به زبان فارسی کتابی در این حوزه با چنین رویکردی منتشر نشده و از این نظر کتاب مورد بحث از جایگاهی یگانه برخوردار است. البته کتاب دیگری نیز از سوی انتشارات سمت در زمینه باستان‌شناسی میدانی منتشر گردیده (هستر و دیگران ۱۳۹۲) که از حجم بیشتری برخوردار و از این نظر با کتاب مورد بحث تا حدود زیادی متفاوت است. به همین دلیل، کتاب *درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی* را می‌توان در حال حاضر تنها کتاب مختصر راه‌نمای روش کاوش در ایران دانست که در بسیاری موارد پاسخ‌گوی نیازهای علمی و کاربردی جامعه باستان‌شناسی ایران در زمینه باستان‌شناسی میدانی و خصوصاً کاوش است. البته باید توجه داشت که این کتاب «مدخلی آسان و ساده» در این زمینه است و نباید از آن انتظاری بیش از این داشت و برخلاف دیدگاه ناشر، به‌عنوان منبع اصلی درس «روش کاوش» به ارزش چهار واحد، با برخی کاستی‌ها همراه است، که در بالا به آن‌ها اشاره شد. در واقع برای پاسخ‌گویی بهتر و کامل‌تر به نیازهای علمی و عملی باستان‌شناسان ایرانی به تدوین کتاب‌هایی مفصل‌تر و متناسب با وضعیت باستان‌شناسی ایران نیاز است که در اصل با این هدف نگاشته شوند، هرچند که این به معنی بی‌نیازی از آشنایی و ترجمه منابع خارجی نیست. در راستای برنامه آموزشی رشته باستان‌شناسی در مقطع کارشناسی، درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» بیش‌ترین انطباق موضوعی را با محتوا و مطالب کتاب دارد، ولی این کتاب به‌تنهایی پاسخ‌گوی تمام سرفصل‌های این درس نیست و عمدتاً بر کاوش تمرکز دارد و از تفصیل کافی در برخی مباحث نیز برخوردار نیست که پیش از این مورد بحث قرار گرفته‌اند، با وجود این، مطالعه آن برای دانشجویان این رشته مفید و مؤثر است و می‌تواند به‌عنوان یک منبع مطالعاتی برای دانشجویان رشته باستان‌شناسی مطرح باشد.

۵. روش‌شناسی کتاب

کتاب مورد بحث به‌طور کلی یک کتاب پژوهشی نیست که در پی طرح یک مسئله مشخص علمی و یافتن پاسخی مستدل برای آن بر پایه روش‌شناسی مناسب باشد، بلکه کتابی است که جنبه آموزشی و راه‌نما دارد. در واقع کتاب به اصول و روش‌های باستان‌شناسی میدانی، خصوصاً کاوش، می‌پردازد و آن‌ها را با زبانی ساده و نه‌چندان مفصل توضیح و آموزش می‌دهد. نویسنده برای دستیابی به این هدف روش مطلوبی را به‌کار بسته است، به‌طوری‌که مطالب کتاب از مباحث پایه شروع می‌شوند و در ادامه به فنون، مهارت‌ها، و روش‌های معمول در مطالعات میدانی می‌پردازد. آن دسته از مفاهیم نظری و پایه باستان‌شناسی نیز که با موضوع کاوش مرتبط‌اند در کتاب به‌قدر کافی و مطلوبی طرح شده‌اند. علاوه بر این در برخی موارد که نویسنده لازم دیده به مقایسه میان فنون و روش‌های مختلف پرداخته که شیوه‌ای مطلوب در ارزیابی کارآمدی آن‌هاست. البته بنابر تجربه و خاستگاه نویسنده مباحث جزئی‌تر، طرح‌ها و تصاویر، نمونه‌ها و مثال‌ها و موارد دیگری که به طرح و بحث اصلی کتاب کمک می‌کنند چندان با باستان‌شناسی ایران مأنوس نیستند. در کل شیوه‌ای که نویسنده در طرح مطالب کتاب اتخاذ کرده شیوه‌ای مناسب است که در کتب دیگری نیز که به موضوع باستان‌شناسی میدانی می‌پردازند کم‌وبیش معمول است.

۶. نتیجه‌گیری

پیش از جمع‌بندی نقاط مثبت و منفی کتاب درآمدمی بر باستان‌شناسی میدانی، لازم است به طرح جایگاه آن در میان دیگر کتب باستان‌شناسی به زبان فارسی بپردازیم. همان‌طور که پیش‌از این اشاره شد، کتاب‌های زیادی در زمینه باستان‌شناسی میدانی تاکنون در سطح جهانی منتشر شده‌اند، ولی به زبان فارسی تاکنون کتاب‌های معدودی در این رابطه نگاشته یا ترجمه شده است. در این بین کتاب مورد بحث را می‌توان تنها کتاب راه‌نمای مختصر در زمینه کاوش باستان‌شناسی به زبان فارسی محسوب کرد که فاقد نمونه‌ای مشابه در ادبیات باستان‌شناسی ایران است. معدود کتب دیگر فارسی در زمینه باستان‌شناسی میدانی یا مفصل و حجیم‌ترند و جنبه اختصار ندارند یا محتوای چندان مطلوبی ندارند. همین ویژگی منحصر به فرد بودن کتاب درآمدمی بر باستان‌شناسی میدانی کافی است تا آن را به کتابی مفید برای باستان‌شناسان ایران بدل سازد. در این رابطه نقش مثبت مترجم و ناشر کتاب در پُر کردن این خلأ موجود در منابع باستان‌شناسی به زبان فارسی مشهود و قابل تقدیر است.

این کتاب به‌عنوان یک کتاب درسی برای درس چهارواحدی روش کاوش و بررسی آثار باستانی از طرف ناشر تخصصی کتب درسی علوم انسانی (سمت) منتشر شده است، که متأسفانه پاره‌ای از کاستی‌های کتاب به این موضوع باز می‌گردد. در واقع، رویکرد کلی کتاب با یک کتاب درسی دانشگاهی مطابقت کامل ندارد و محتوای آن نیز با موضوعات و مباحث درس مذکور کاملاً منطبق نیست. کتاب درآمدی بر باستان‌شناسی میانی اصولاً یک کتاب درسی دانشگاهی نیست و در نتیجه فاقد برخی اجزا و قسمت‌های معمول و لازم در این قبیل کتب است، مواردی نظیر اهداف هر درس، خلاصه و جمع‌بندی دروس، تمرین و پیش‌نهاد پژوهش برای هر درس، و مهم‌تر از همه معرفی منابع مطالعاتی بیش‌تر برای هر درس. علاوه بر این، کتاب تمامی موضوعات و مباحث درس مذکور را نیز در بر نمی‌گیرد و یا به‌طرزی خلاصه و گذرا طرح می‌کند، به‌طور مثال موضوع بررسی‌های باستان‌شناسی را که امروزه جایگاه مهمی در مطالعات میدانی این رشته دارد، به‌شکلی مستقل و مفصل مورد بحث قرار نمی‌دهد. این کاستی‌ها متوجه نویسنده کتاب نیستند، بلکه به نوع کاربردی باز می‌گردند که ناشر و احیاناً مترجم برای آن در نظر گرفته‌اند. در واقع اگر کتاب را یک کتاب درسی در نظر بگیریم، بسیاری از این موارد قابل طرح نخواهند بود. به‌عبارت دیگر، این کتاب یک کتاب راه‌نمای مختصر برای کاوش باستان‌شناسی است و نباید انتظارات یک کتاب درسی دانشگاهی مفصل با تمام ویژگی‌های معمول در این دسته از کتاب‌ها را از آن داشت، اگرچه کتاب در همین شکل و ساختار نیز برای باستان‌شناسان و دانشجویان مفید است.

دیگر موارد مثبت کتاب را می‌توان چنین برشمرد: ترجمه کتاب از نگارشی قابل قبول و روان برخوردار است که با انجام یک ویرایش حرفه‌ای بر کیفیت آن افزوده می‌شد، کیفیت چاپ و ویژگی‌های شکلی آن نیز مطلوب است، نظم و ترتیب مطالب در کل کتاب و هم‌چنین فصول مختلف آن منطقی و مناسب است که تأثیر به‌سزایی در درک بهتر مباحث مختلف کتاب دارد، مباحث و محتوای فصول ده‌گانه کتاب در غالب موارد مطلوب و برای یک کتاب خلاصه و مقدماتی کافی است و در مباحث مختلف، هر جا که لازم بوده، از منابع جدید و به‌روز استفاده شده است.

برخی کاستی‌ها و ایرادات دیگر نیز در کتاب دیده می‌شود. مهم‌ترین کاستی کتاب را باید کم‌توجهی آن به بررسی‌های باستان‌شناسی به‌عنوان بخش مهمی از مطالعات میدانی این رشته دانست. شاید کاربردی‌ترین ایرادی که باستان‌شناسان ایرانی در استفاده از این کتاب با آن روبه‌رو هستند، عدم استفاده از منابع باستان‌شناسی ایران و خاورمیانه و ذکر مثال‌هایی از باستان‌شناسی منطقه در مباحث مختلف کتاب باشد. نکته منفی دیگر کتاب عدم ذکر شماره

صفحه در ارجاعات، حتی در مورد نقل قول‌های مستقیم، است که اصلاً زیننده یک کتاب علمی نیست.

در مجموع، کتاب *درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی* را می‌توان تنها کتاب آموزشی و راهنمای مختصر کاوش به زبان فارسی محسوب کرد که اگر به‌عنوان یک کتاب دانشگاهی در نظر گرفته نشود، مزیت‌های آن بیش از کاستی‌های آن است و قطعاً مطالب آن برای خوانندگان مفید و قابل استفاده خواهند بود.

۷. پیش‌نهادی برای ناشر

در خاتمه به ناشر کتاب *درآمدی بر باستان‌شناسی میدانی* پیش‌نهاد می‌شود برای اجتناب از بروز برخی ایراداتی که در بالا به آن‌ها اشاره شد، از باستان‌شناسان با تجربه ایرانی برای تألیف و تدوین کتابی جامع در زمینه باستان‌شناسی میدانی استفاده کنند که سازگاری بیشتری با مسائل و نیازهای باستان‌شناسی ایران داشته باشد. نگارش فصول مختلف این کتاب را، که دربردارنده مباحث گوناگون مرتبط با این حوزه خواهد بود، می‌توان به نویسندگان مختلفی واگذار کرد که هر یک در آن زمینه تجربه بیشتری دارند. این شیوه که در تألیف بسیاری از کتاب‌های علمی و دانشگاهی مرسوم است دو فایده دارد: اول آن‌که حجم زیاد کار بین چند متخصص تقسیم می‌شود و در نتیجه سرعت پیشرفت نگارش آن افزایش می‌یابد و دوم آن‌که از دانش و تجربیات متخصصان بیشتری در کتاب استفاده می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. عنوان رسمی و دقیق این درس «روش کاوش و بررسی آثار باستانی» است که بنابراین عنوان دربرگیرنده بررسی‌های میدانی باستان‌شناسی نیز است. این موضوع از آن جهت دارای اهمیت بیشتری است که حضور کم‌رنگ مباحث مرتبط با بررسی‌های باستان‌شناسی در این کتاب از جامعیت آن به‌عنوان کتاب درسی برای درس موردنظر می‌کاهد.
۲. اهمیت این موضوع در باستان‌شناسی ایران و بسیاری از کشورهای دیگر که در معرض کاوش‌های غیرمجاز و مخرب قرار دارند دوچندان است، زیرا که با افزایش آگاهی‌های عمومی اهمیت و ضرورت حفاظت و نگهداری از مکان‌های باستانی را به مردم آموزش می‌دهد، هرچند که کتاب به این جنبه از بازدید مردم از کاوش‌ها نپرداخته است.

۳. در شناسنامه کتاب نامی از ویراستار دیده نمی‌شود و از این رو می‌توان نتیجه گرفت که کتاب به صورت حرفه‌ای ویرایش نشده است و این کاستی به ناشر کتاب و نه نویسنده و مترجم آن برمی‌گردد.

۴. در این جاست که اهمیت توجه به تدوین و تألیف کتب درسی باستان‌شناسی توسط نویسندگان ایرانی و آشنا به مباحث باستان‌شناسی ایران و منطقه بهتر معلوم می‌شود.

۵. در این زمینه نقش فرهنگستان زبان و ادب فارسی به عنوان یک مرجع رسمی برای واژه‌گزینی به موقع این اصطلاحات علمی و معرفی مناسب آن‌ها به متخصصان و جامعه علمی کشور برجسته است. البته پیروی متخصصان نیز از این مرجع رسمی و به کارگیری گستره معادل‌های تعیین شده در متداول شدن و پس از آن مفهوم شدن این معادل‌ها تأثیر به‌سزایی دارد. ولی متأسفانه چنین نیست و به‌طور مثال واژه‌ای رسمی برای اصطلاح باستان‌شناختی context در زبان فارسی تاکنون از طرف فرهنگستان زبان و ادب فارسی تصویب نشده است (براساس جست‌وجو در پایگاه اینترنتی فرهنگستان به نشانی: <http://www.persianacademy.ir> در تاریخ ۱۹/۸/۱۳۹۵) و از این لحاظ ایرادی به ترجمه کتاب وارد نیست.

کتاب‌نامه

- دارک، کین. آر. (۱۳۷۹)، *میانی نظری باستان‌شناسی*، ترجمه کامیار عبدی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- دروت، پیتر ال. (۱۳۹۲)، *درآمدی بر باستان‌شناسی میانی*، ترجمه حجت دارابی، تهران: سمت.
- طایفه قهرمانی، نسرین (۱۳۸۸)، *باستان‌شناسی میانی*، تهران: ناشر نویسنده.
- علیزاده، عباس (۱۳۸۰)، *تئوری و عمل در باستان‌شناسی (با فصل‌هایی در زیست‌شناسی تحوولی و معرفت‌شناسی)*، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه).
- علیزاده، عباس (۱۳۷۴)، «اهمیت و شناخت روش‌های بررسی در باستان‌شناسی»، *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*، پیاپی ۱۷.
- علیزاده، عباس (۱۳۷۵)، «روش کاوش در باستان‌شناسی: لابه‌نگاری»، *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*، پیاپی ۱۹.
- فاگان، برایان (۱۳۸۷)، *سرآغاز: درآمدی بر باستان‌شناسی (اصول، میانی، و روش‌ها)*، ترجمه غلامعلی شاملو، ج ۱، تهران: سمت.
- مجیدزاده، یوسف (۱۳۷۲)، «روش کاوش در باستان‌شناسی (قسمت اول)»، *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*، پیاپی ۱۳ و ۱۴.
- مجیدزاده، یوسف (۱۳۷۲)، «روش کاوش در باستان‌شناسی (قسمت دوم)»، *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*، پیاپی ۱۵.

۱۹۶ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال هفدهم، شماره چهارم، مهر ۱۳۹۶

مجیدزاده، یوسف (۱۳۷۳)، «روش کاوش در باستان‌شناسی (قسمت آخر)»، مجله باستان‌شناسی و تاریخ، پیاپی ۱۶.
هستر، تامس آر، هری جی. شیفر، و کنت ل. فدر (۱۳۹۲)، روش‌های میدانی در باستان‌شناسی، ترجمه کمال‌الدین نیکنامی و حسین صبری، تهران: سمت.

Atkinson, R. J. C. (1946), *Field Archaeology*, London: Methuen.

Droop, J. (1915), *Archaeological Excavation*, Cambridge: Cambridge University Press.

Heizer, Robert F. (1949), *A Guide to Archaeological Field Methods*, Palo Alto: The National Press.

Joukowsky, Martha (1980), *A Complete Manual of Field Archaeology*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Roskams, Steve (2001), *Excavation*, Cambridge: Cambridge University Press.

Petrie, W. and M. Flinders (1904), *Methods and Aims in Archaeology*, London: Macmillan.